

Předmluva

Pro valnou většinu vysokoškoláků mé generace jsou zkušenosti s ozbrojenými silami komunistického Československa neodmyslitelně spjaty se „studiem“ na vojenských katedrách při vysokých školách. Cenou útěchy za tento nenávratně promarněný čas na vojenské katedře Univerzity Karlovy v Praze-Motole byla možnost nahlédnout do uvažování tamního vojensko-pedagogického sboru. Legendární vedoucí učitel několika ročníků studentů filozofické fakulty, podplukovník Miroslav Brabec, který to z pekařského učně dotáhl až „na profesora na čtyři univerzity“, si ještě v roce 1987 stěžoval, že svou vojenskou kariéru skončí, aniž by se projel po Václavském náměstí v bojovém vozidlu pěchoty, když už to „propásl v devětašedesátým“. Optimističtěji se na svět díval nadpraporčík Michal Marcišín, který svým studentům v chvílích dobrého rozmaru radil, aby si v plné polní nechali místo na „zlato, co nakradem imperialistům, až to spustíme“. Před vzrůstající vojenskou silou Západu nás zase varoval podplukovník Josef Mrázek: „Jestli si myslíte, že za Šumavou sedí na pařezu americkéj voják s marlborem v hubě a děvkou na klíně a čeká, až vám se podaří nasadit si plynovou masku, tak se moc mejlíte.“ Tehdy jsme výroky tohoto typu považovali za výplody mozků poškozených léty zahálky a nadměrné konzumace alkoholu. Netušili jsme, do jaké míry ve skutečnosti odrážejí úvahy tehdejších strategií východního bloku.

Tato sbírka dokumentů vychází – k radosti editora i jeho nakladatele – již ve třetím vydání. Vznik edice byl možný díky tomu, že Česká republika jako jedna z prvních zemí někdejší Varšavské smlouvy v plném rozsahu odtajnila veškeré dokumenty týkající se historie východní aliance, především válečné plány. Vzhledem k tomu, že československé dokumenty odrážejí plány sovětské, v si-

tuaci, kdy přístup do ruských vojenských archivů prakticky neexistuje, představují jedinečný zdroj poznání o východní vojenské strategii. Vyplývá z nich zcela jasně, že zatímco do poloviny 50. let se východní vojenské plánování soustředilo na obranné operace s cílem přenést případný konflikt na území protivníka, transformace sovětské strategie spojená se zavedením jaderných zbraní a bezprostřední zkušenost s napětím kolem Berlína na přelomu 50. a 60. let přenesly důraz na operace útočné. Československé armádě připadl podle sovětských plánů ambiciózní a těžko uskutečnitelný úkol zvítězit nad kvalitními západními vojsky v jižní části SRN a během týdne operovat u francouzských hranic. Tento druh plánů zůstal v platnosti až do Gorbačovovy perestrojky ve druhé polovině 80. let.

Je paradox, že jsem musel kopie kdysi přísně tajných dokumentů Varšavské smlouvy kvůli nedostatku místa ve svém bruselském bytě skladovat ve své kanceláři v NATO, kde jsem od roku 2000 zaměstnán. Výsledky výzkumu o historii Varšavské smlouvy jsou užitečné i v mé současné práci pro NATO, kde mám mimo jiné na starosti projekty prohlubující znalost a pochopení minulosti a současnosti Severoatlantické aliance v zemích bývalého Sovětského svazu. Až příliš často se především v Rusku setkávám s názorem, že Severoatlantická aliance je v podstatě obdobou Varšavské smlouvy, a jako taková by už vlastně ani neměla existovat. To je samozřejmě nesmysl: NATO například nikdy neokupovalo žádnou ze svých členských zemí a skutečností, že vždy respektovalo suverenitu a nezávislost svých členských zemí, vděčí aliance za to, že přežila konec studené války. Válečné plány zde otištěné dostatečně jasně ukazují, že o nějaké větší podobnosti nelze stěžít ani ve vojenské oblasti, protože Západ nikdy útočnou operaci s cílem okupovat co největší území nepřipravoval.

První dvě vydání Plánování nemyslitelného si získala pozornost odborné a laické veřejnosti doma i v zahraničí. V domácích médiích se diskuse o knize zploštila na otázku, zda u nás byly v době studené války skutečně rozmístěny sovětské jaderné zbraně, jak to plány předpokládaly. Tato sbírka není jednoznačným předmětem doličným, nicméně dokumenty v ní obsažené jejich přítomností nasvědčují. Prosazení útočné války jako sovětské strategie na přelomu 50. a 60. let k tomu logicky vedlo a není proč se domnívat, že po sovětské invazi v roce 1968 měla Moskva sebemenší důvod upustit od svého původního rozhodnutí uskladnit na československém území jaderné zbraně.

Jediný vážnější pokus zpochybnit autenticitu dokumentů v této edici se objevil v Rusku, kde byla interpretována jako výplod snažení senzačnětivého propagandisty placeného z peněz Severoatlantické aliance. Ruská média ochotně poskytovala prostor nejružnějším pamětníkům a „expertům“, kteří se předháněli v dokazování, že Sovětský svaz se k útoku na Západ nikdy nechystal. To jsem však nikdy netvrdil. Závěr, který nade vše jasně plyne z této edice, je, že pokud by k válce – ať už z jakýchkoli důvodů – došlo, snažil by se Východ prostřednictvím masivní pozemní operace během několika týdnů obsadit západní Evropu s cílem nejen připravit Západ o možnost náležitě odvety, ale také nastolit na obsazených územích komunistické režimy.

Kniha vyvolala značnou pozornost i ve Francii. Vystoupením z vojenských orgánů NATO v roce 1966 si Paříž vymíňovala určité výjimečné postavení v západní alianci. Nicméně dokumenty obsažené v této edici rozhodně nepotvrzují, že by Moskva brala na Francii nějaké zvláštní ohledy.

Jsou zde zveřejněné dokumenty tedy badatelským přínosem a fascinujícím čtením pro fanoušky historie nebo mají nějakou výpovědní hodnotu i pro dnešní hledání adekvátní reakce na Putinovo podkopávání liberálního mezinárodního pořádku, jak se zformoval od počátku 90. let? Budiž řečeno, že s koncem studené války se v uvažování Moskvy změnilo mnohé, ale zdaleka ne všechno. Putinské Rusko je autoritářská země v čele s lidmi s výrazně protizápadním postojem. Dnešní Moskva se díky tomu vojensky i politicky definuje proti Západu.

Jakkoli Rusko není Sovětský svaz, ruské vojenské výdaje jsou dnes podstatně vyšší než před deseti lety: okolo čtyř procent hrubého domácího produktu ročně. A to je proporčně více než Spojené státy s 3,5 procenty a mnohem více než jejich evropsští spojenci s 1,5 procentem. Nominálně sice ruské výdaje představují zlomek prostředků vynakládaných členy NATO: méně než čtvrtinu výdajů evropských spojenců a méně než desetinu výdajů Spojených států, na druhou stranu se ruské výdaje vynakládají v cenově nižším prostředí a jejich reálná hodnota je tak vyšší, než by se mohlo na první pohled zdát

Pokud jde o strategii, podobně jako Sovětský svaz se dnešní Rusko soustřeďuje na prioritu pozemních operací jako protiváhu k západní převaze, především ve vzduchu. Nicméně ruské pozemní síly nejsou to, co byly za sovětské i carské éry. Bez rozsáhlejších rezerv a spojenců (ani Bělorusko, ani Arménie nemají příliš chuti pouštět se s Ruskem do případných vojenských dobrodružství) nejsou ruské pozemní síly schopny okupovat rozsáhlá území, jak tomu bylo bě-

hem studené války. A nejsou ani tak koncipovány. Po válce v Gruzii v roce 2008 Moskva opustila sovětskou koncepci mohutných ozbrojených sil založených na mobilizaci ve prospěch menších, mobilnějších a schopnějších formací. Jak ukázala agrese proti Ukrajině, Moskva upřednostňuje hybridní kombinaci vojenského a politického nátlaku a podvrtných operací. Koneckonců i během konfliktu s Ukrajinou se Moskva zdržela masivní invaze předpokládajíc, že po anexi Krymu a s konfliktem na Donbasu povstane proti Kyjevu velká část ruskojazyčných oblastí na východě a jihu země.

Podobnost s uvažováním, které odrážejí dokumenty v této edici, je nejmarkantnější na operační a taktické úrovni. Pokud by ruské vedení došlo k závěru – absurdnímu, ale nikoli zcela nepředstavitelnému – že západní útok je na cestě, vznikl by silný tlak chopit se iniciativy a zaútočit s cílem dosáhnout operačních cílů v prvních dnech případného konfliktu za použití momentu překvapení a nasazení vysoce mobilních sil.

Ruská vojenská síla se dnes koncentruje v bezprostřední blízkosti ruských hranic, včetně Pobaltí. Podél své hranice je Rusko schopno zformovat a nasadit významnou údernou sílu, se kterou je třeba počítat. To se týká především baltských členů NATO. I přes nedávné rozmístění spojeneckých jednotek tam má Rusko dostatek vojenských kapacit výrazně omezit – především v počáteční fázi případného konfliktu – schopnost aliance poskytnout svým členům dostatečnou oporu. Nicméně tyto ruské počáteční schopnosti by se s případným pokračováním konfliktu rychle ztenčily, což opět svědčí pro rapidní akceleraci ze strany Ruska v počátečním stadiu.

Vzhledem ke své inferioritě v nejaderné oblasti je pravděpodobné, že Rusko by sáhlo k jaderným zbraním jako první. Dokonce se objevují spekulace, že Moskva vnímá možnost použít omezené množství jaderných zbraní – například jako důsledek „havárie“ či „nehody“ – jako varování vedoucí k deeskalaci případného konfliktu.

Dnes, stejně jako za studené války, jsou důležité nejen počty a kvalita vojáků a zbraňových systémů, ale také připravenost je použít. V tomto ohledu zavdává nedávná zkušenost málo důvodů k optimismu. Moskva soustavně používá svou vojenskou sílu nejen k ovlivnění zemí ve svém okolí, ale pokud se takový přístup mine účinkem, i k přímé vojenské akci, jako tomu ostatně bylo v roce 2008 v Gruzii a od roku 2014 na Ukrajině.

A stejně jako za studené války bude postup ruských ozbrojených sil záviset na politickém vedení. Právě zde tkví největší nebezpečí

pro budoucnost. Ideologizované chápání světa poskytuje současnému ruskému vedení analytický rámec pro chápání jednání Západu. Putinské vedení žije v dojmu, že Západ usiluje v Rusku o vnitropolitickou změnu a vposledku o likvidaci Ruska jako významného mezinárodního aktéra. Tím se vytváří prostor pro zcela pokřivené vnímání jednání druhé strany včetně zveličování – zhusta z utilitárních vnitropolitických důvodů – údajných hrozeb, které mohou vyvolat neadekvátní reakci Kremlu...

Tato edice vznikla i díky mezinárodnímu projektu Paralelní dějiny NATO a Varšavské smlouvy zřízeného Archivem národní bezpečnosti při Univerzitě George Washingtona ve Washingtonu, D. C. (Projekt pokračuje od roku 2006 pod názvem Parallel History Project on Cooperative Security). Díky neúnavné činnosti amerického historika českého původu Vojtěcha Mastného, který jej spustil, jsou dnes prostřednictvím internetu k dispozici tisíce stránek kdysi supertajných dokumentů produkovaných oběma aliancemi.

Měl jsem to štěstí, že mne Vojtěch Mastný v roce 1999 požádal o spolupráci při získávání přístupu k československým dokumentům. V následujících letech jsem s podporou Ústavu mezinárodních vztahů a Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky bádával ve Vojenském ústředním archivu a pokračoval ve Vojtěchově korespondenci s ministerstvem obrany a generálním štábem ve snaze získat nové a nové písemnosti. Přístup všech těchto institucí byl příkladný a bez jejich promptní reakce stejně jako vynikajících studijních podmínek ve Vojenském ústředním archivu by tato kniha vůbec nemohla vzniknout.

Jádro této sbírky edice tvoří dokumenty uložené ve Vojenském ústředním archivu v Praze, především ve fondu Varšavská smlouva, který vznikl v roce 1998 výběrem ze všech ostatních sbírek Vojenského ústředního archivu. Záměrem při vytvoření tohoto fondu bylo shromáždit všechny materiály relevantní k historii Varšavské smlouvy. Samostatnou a nejdůležitější částí fondu jsou dokumenty z operační místnosti generálního štábu, převedené v roce 2001 do archivu na mou žádost.

Dokumenty v této edici se mnou s příkladnou pečlivostí připravily k tisku pracovnice edičního oddělení Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR Jitka Svobodová a redaktorka Jaroslava Jiskrová. Kopie těchto a dalších dokumentů z Vojenského ústředního archivu

spolehlivě pořizovaly archivářky Margita Kolenová a Marie Babáková. Dvě přílohy jsou výsledkem badatelského úsilí talentovaného vojenského historika Karla Siebera. První je dokument z roku 1961 o plánovaném snížení hladiny vody ve vltavských přehradách, druhou přílohu představuje výběr z rozhovorů s československými generály, vedených v rámci projektu Paralelních dějin.

Svazek uvádí do historického kontextu studené války má studie, kterou v různých stadiích četli a komentovali mí kolegové a přátelé. Prvními z nich byli čtenáři všech mých textů – někdejší náměstek generálního tajemníka NATO a současný český velvyslanec při NATO Jiří Šedivý a zakladatel a jednatel nakladatelství Dokořán Marek Pečenka. Na některé formulační nepřesnosti mne upozornil dnes už přední český historik Vít Smetana z Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy Ústavu pro soudobé dějiny, již zmíněný Karel Sieber a vojenský historik Pavel Minařík. Cenné komentáře poskytl též dr. Oldřich Tůma, někdejší ředitel Ústavu pro soudobé dějiny, stejně jako historik, diplomat a někdejší ministr zahraničí Jaroslav Šedivý. Téměř hotový text zhlédl svým náročným okem rovněž Vojtěch Mastný. S rozluštěním řady dobových vojenských zkratek mi pomohl někdejší velitel Západního vojenského okruhu Československé lidové armády, generál v. v. Mojmír Zachariáš. Poděkování patří i mé ženě Karin, která s tolerancí sobě vlastní snáší léta, kdy část našich dovolených pohlcuje můj archivní výzkum, a srdnatě čelí i mým špatným náladám, když onen výzkum nepokračuje, jak bych si představoval.

*Petr Luňák
Brusel, červen 2019*